

Du lịch Nhật Bản thời kỳ đại dịch Covid-19

Lưu Thị Thu Thủy^(*)

Tóm tắt: Đã hơn hai năm kể từ khi đại dịch Covid-19 bùng phát và lây lan ở khắp các quốc gia trên toàn thế giới, nhiều ngành nghề, đặc biệt là du lịch, bị tác động nặng nề và phải đối mặt với những thách thức do dịch bệnh gây ra. Trước tình hình đó, Nhật Bản đã ban hành nhiều chính sách kích cầu và dần phục hồi ngành du lịch. Bài viết khái quát về tình hình du lịch Nhật Bản thời kỳ đại dịch Covid-19, đồng thời phân tích các chính sách, giải pháp đã được Chính phủ Nhật Bản và các doanh nghiệp du lịch áp dụng để ứng phó trong thời kỳ chịu ảnh hưởng nặng nề bởi dịch bệnh.

Từ khóa: Covid-19, Kích cầu du lịch, Chính sách, Nhật Bản

Abstract: *It has been more than two years since the Covid-19 pandemic broke out and spread around the world, severely impacting many industries including tourism. Against this background, Japan has issued many tourism stimulus for gradual recovery. The paper overviews the Japanese tourism situation during the Covid-19 pandemic and analyzes the policies and solutions applied by the government and tourism agencies during this difficult time.*

Keywords: Covid-19, Tourism Stimulus, Policy, Japan

Mở đầu

Đại dịch Covid-19 đã và đang tác động nặng nề đến nhiều ngành kinh tế, nhất là ngành du lịch. Nhật Bản - một đất nước phát triển mạnh về du lịch - cũng đang đứng trước những khó khăn bởi đại dịch Covid-19. Theo các nghiên cứu của Souta Hasunuma (2020), Nakano Fumihiko (2020) và Tsuyoshi Nojiri (2021), du lịch Nhật Bản trong thời gian đại dịch Covid-19 vừa qua phải gánh chịu những tổn thất nặng nề với tình trạng suy giảm lượng khách du lịch nội địa và quốc tế, giảm doanh thu, thất nghiệp gia tăng, suy giảm kim ngạch tiêu dùng du lịch,...

Để vực dậy ngành du lịch trong bối cảnh đại dịch Covid-19, Chính phủ Nhật Bản đã đưa ra một số chính sách và giải pháp nhằm kiểm soát dịch bệnh bên cạnh kích cầu du lịch, trong đó điển hình là thực hiện chương trình “Go to Campaign”, quảng bá du lịch. Những chính sách và giải pháp này được Nhật Bản áp dụng đã đem lại những kết quả nhất định, đưa ra nhiều gợi mở cho các quốc gia, trong đó có Việt Nam.

1. Tình hình du lịch Nhật Bản thời kỳ đại dịch Covid-19

Theo số liệu của Cơ quan Xúc tiến du lịch Nhật Bản (Japan National Tourism Organizationn - JNTO), tính từ đầu năm 2020 du lịch Nhật Bản đã liên tiếp chịu ảnh hưởng nặng nề của đại dịch Covid-19 khiến số lượng du khách trong và ngoài

^(*) ThS., Viện Thông tin Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam;
Email: luuthuthuy76@yahoo.com

nước sụt giảm liên tục. Tháng 01/2020, số lượng khách quốc tế đến Nhật Bản là 2,66 triệu, giảm 1,1% so với cùng kỳ năm 2019 và đến tháng 5/2020 giảm đến 99,9% so với cùng kỳ năm 2019 (Theo: Souta Hasunuma, 2020: 42-43). Đầu năm 2021, sự sụt giảm này vẫn còn tiếp diễn, thậm chí đến tháng 3/2021 số lượng du khách quốc tế đến Nhật Bản chỉ còn 12.300 người, giảm tới 93,6% so với cùng kỳ năm 2020. Con số này được cải thiện đáng kể do chính sách nới lỏng của Nhật Bản và sự kiện thể vận hội Olympic Tokyo 2020 diễn ra từ cuối tháng 7 đến đầu tháng 8/2021, vì vậy đến tháng 9/2021 con số này là 17.700 người, tăng 23,9% so với cùng kỳ năm 2020 (13.684 người) nhưng vẫn giảm 99,2% so với cùng kỳ năm 2019 (190.947 người) (<https://www.tourism.jp/tourism-database/stats/inbound/>). Đến tháng 10/2021 con số này tăng lên là 22.100 người, nhưng vẫn giảm 99,1% so với cùng kỳ năm 2019 (Seino Sahito, 2021: 1).

Sự sụt giảm lượng khách du lịch quốc tế đến Nhật Bản có nguyên nhân chính là do lệnh hạn chế đi lại và *Luật về các biện pháp phòng, chống đối với ảnh hưởng do virus corona*. Để ứng phó với tình hình dịch bệnh ngày càng lây lan, Chính phủ Nhật Bản đã dừng việc nhập cảnh cũng như không chấp nhận đón cả khách du lịch có chứng nhận tiêm chủng (“hộ chiếu vaccine”) (https://www.vn.emb-japan.go.jp/itpr_ja/corona19032021.html).

Không chỉ số lượng du khách quốc tế đến Nhật Bản mà số lượng du khách nội địa cũng giảm liên tục trong hai năm 2020-2021. Năm 2020, tổng lượng du khách nội địa là 293,41 triệu lượt người (giảm 50,0% so với năm 2019), trong đó du lịch lưu trú qua đêm là 160,7 triệu lượt người (giảm 48,4% so với năm 2019) và du lịch trong ngày là 132,71 triệu lượt người (giảm 51,8% so với năm 2019) (MLIT, 2021a; 2).

Sang đầu năm 2021, tình hình cũng không được cải thiện, từ tháng 1-3/2021 tổng lượng du khách nội địa là 49,94 triệu lượt người (giảm 46,1% so với cùng kỳ năm 2020), du lịch lưu trú qua đêm là 26,05 triệu lượt người (giảm 50,2% so với cùng kỳ năm 2020) và du lịch trong ngày là 23,89 triệu lượt người (giảm 40,9% so với cùng kỳ năm 2020) (MLIT, 2021b: 2).

Cùng với đó, mức độ tiêu dùng du lịch ở Nhật Bản cũng giảm mạnh. Nếu như năm 2019 tổng tiêu dùng du lịch là 27.900 tỷ Yên, trong đó tiêu dùng du lịch nội địa là 4.800 tỷ Yên, thì năm 2020 tổng tiêu dùng du lịch nội địa là 9.973,8 tỷ Yên (giảm 54,5% so với năm 2019), trong đó tiêu dùng cho du lịch lưu trú là 7.772,3 tỷ Yên (giảm 54,7% so với năm 2019) và tiêu dùng cho du lịch trong ngày là 2.201,5 tỷ Yên (giảm 53,9% so với năm 2019) (MLIT, 2021a: 1). Từ tháng 1-3/2021, tiêu dùng du lịch địa Nhật Bản là 1.645,8 tỷ Yên (giảm 50,1% so với cùng kỳ năm 2020), trong đó tiêu dùng cho du lịch lưu trú là 1.286,5 tỷ Yên (giảm 50,8% so với cùng kỳ năm 2020), tiêu dùng cho du lịch trong ngày là 359,3 tỷ Yên (giảm 47,3% so với cùng kỳ năm 2020) (MLIT, 2021b: 1).

Tính theo đầu người, năm 2020, chi tiêu du lịch nội địa trung bình của mỗi cá nhân là 33.993 Yên/người (không bao gồm chi phí lưu trú), giảm 9,0% so với năm 2019; chi tiêu cho du lịch lưu trú qua đêm là 48.365 Yên/người (giảm 12,2% so với năm 2019); chi tiêu cho du lịch trong ngày là 16.589 Yên/người (giảm 4,3% so với năm 2019) (MLITa, 2021: 2). Trong giai đoạn từ tháng 1-3/2021, chi tiêu cho du lịch nội địa lưu trú qua đêm trung bình đầu người cũng giảm còn 32.957 Yên (giảm 7,3% so với cùng kỳ năm 2020), chi tiêu cho du lịch trong ngày là 15.042 Yên/người (giảm 10,8% so với cùng kỳ năm 2020) (MLIT, 2021b: 2).

Bên cạnh đó, theo số liệu của Ngân hàng Dữ liệu Teikoku TDB, trong năm 2020 đã có 117 nhà trọ truyền thống và khách sạn ở Nhật Bản bị phá sản do ảnh hưởng của đại dịch Covid-19, tăng 1,7% so với năm 2019 (<https://prtimes.jp/main/html/rd/p/000000282.000043465.html>). Ngoài ra, sự sụt giảm của ngành du lịch cũng tác động không nhỏ đến các ngành phụ trợ như thông tin liên lạc, giao thông vận tải, mỹ phẩm, điện tử, thương mại và dịch vụ.

Phân tích nguyên nhân của tình hình trên, các nghiên cứu của Ochi Yoshinori (2021), Masato Koike (2021) và một số học giả khác cho rằng, việc hạn chế người dân ra khỏi nhà cùng với việc nhà hàng, khách sạn và các dịch vụ du lịch bị giới hạn hoạt động, tình trạng suy thoái kinh tế, những tác động tiêu cực do đại dịch Covid-19,... đã ảnh hưởng lớn đến tiêu dùng du lịch. Nghiên cứu của Gokita Reiko (2020: 63-65) còn chỉ ra một số nguyên nhân khác như: (i) yếu tố tâm lý (lo lắng về vấn đề lây nhiễm cho bản thân và gia đình, những khó khăn khi làm thủ tục du lịch, vấn đề an toàn du lịch, thay đổi giá trị quan về du lịch); (ii) kế hoạch du lịch (nam giới và người cao tuổi có xu hướng quyết định hủy, hoãn hoặc cân nhắc lại quyết định du lịch, đặc biệt ở nhóm tuổi từ 50 trở lên, bởi họ lo lắng về sự sụp đổ của dịch vụ chăm sóc y tế; ngoài ra, sự thay đổi lối sống, tình trạng kinh tế trì trệ, sự sụt giảm thu nhập của các hộ gia đình dẫn đến việc giảm thiểu, cắt bớt một số nhu cầu trong đó có du lịch).

2. Các chính sách và giải pháp của Nhật Bản đối với ngành du lịch trong thời kỳ đại dịch Covid-19

Theo các nghiên cứu của Souta Hasunuma (2020), Nakano Fumihiko (2020) và Tsuyoshi Nojiri (2021), để ứng phó với những khó khăn trong đại dịch Covid-19, Chính phủ Nhật Bản và ngành

du lịch cần thực hiện một số giải pháp như: chuyển đổi mô hình kinh doanh, kích cầu du lịch nội địa, giảm thuế cho cơ sở kinh doanh du lịch và kinh doanh lưu trú để giảm chi phí ăn ở, cung cấp thêm dịch vụ hỗ trợ ở điểm du lịch, cung cấp chứng chỉ về cơ sở du lịch an toàn, thúc đẩy quảng bá du lịch và thực hiện các chiến dịch kích cầu du lịch cụ thể. Quan điểm này đã được Okada Mikata (2020) và Yamada Yuichi (2020) đồng thuận, đồng thời gợi mở thêm một số giải pháp như: làm tốt dịch vụ hậu mãi; giảm chi phí giao thông, liên lạc và vận hành doanh nghiệp; thành lập hệ thống điểm du lịch; tặng quà, khuyến mãi; giảm giá vé JR cho du khách nước ngoài; tập trung xây dựng các biện pháp phòng, chống dịch Covid-19, kiểm soát lây nhiễm...

Theo Esuke Fukusawa và các cộng sự, (2021: 43), để tiến tới phục hồi thị trường du lịch, Chính phủ và các doanh nghiệp du lịch cần nắm bắt được nhu cầu của du khách nội địa đi đôi với đảm bảo an toàn trong bối cảnh dịch bệnh Covid-19 vẫn đang diễn biến phức tạp ở nhiều nơi. Đặc biệt, cần nắm bắt nhu cầu của du khách quốc tế, hình thành thêm nhiều điểm du lịch mới, nâng cao tính hấp dẫn của điểm du lịch. Việc chuyển đổi mô hình kinh doanh có thể giúp các doanh nghiệp lữ hành duy trì và tìm được hướng đi mới trong bối cảnh hiện nay. Để làm được điều này, ngoài sự vận động của bản thân các doanh nghiệp còn cần đến những trợ giúp của Chính phủ.

Trên thực tế, trong bối cảnh đại dịch Covid-19 vẫn đang bùng phát trên diện rộng ở nhiều nơi, để thực hiện mục tiêu kích cầu du lịch nội địa, phát triển kinh tế, Chính phủ Nhật Bản đã đưa ra một số chính sách và giải pháp như:

- Đầu tháng 4/2020, Chính phủ Nhật Bản đã thông qua chương trình *Go to Campaign* nhằm kích cầu du lịch, khuyến khích người

dân du lịch nhằm hỗ trợ các nhóm ngành chịu thiệt hại lớn nhất từ ảnh hưởng của đại dịch Covid-19 như: du lịch, kinh doanh nhà hàng, khách sạn, công nghiệp giải trí, sự kiện..., hướng tới khôi phục kinh tế địa phương sau khi dịch Covid-19 được kiểm soát. *Go to Campaign* bao gồm 4 chiến lược nhỏ: Go to Travel, Go to Eat, Go to Event và Go to “Shotengai”, trong đó *Go to Travel* là một chiến lược quan trọng nhằm kích cầu du lịch.

- Bộ Đất đai, Hạ tầng, Giao thông và Du lịch Nhật Bản (MLIT) đề xuất: Xây dựng hệ thống các biện pháp ứng phó nhằm ngăn chặn sự lây lan của virus; Thúc đẩy hoạt động kinh doanh du lịch thông qua chiến dịch *Go to Travel*; Xây dựng và cải thiện hệ thống khách sạn, nhà trọ, khu du lịch, v.v... với sự hỗ trợ của Chính phủ; Xây dựng nội dung số về lưu trú, thu hút du khách trong và ngoài nước phù hợp với tình hình mới; Cải thiện môi trường du lịch, làm hồi sinh du lịch nội địa sau khi đánh giá tình trạng lây nhiễm dịch bệnh trong và ngoài nước (https://www.mlit.go.jp/kankocho/news/02_000433.html).

- Đầu năm 2021, do diễn biến dịch Covid-19 tại Nhật Bản ngày càng trở nên phức tạp, Chính phủ đã buộc phải tạm hoãn chiến dịch kích cầu du lịch *Go to Travel* trên toàn quốc. Đến giữa tháng 11/2021, Chính phủ đưa ra một số điều chỉnh trong chiến lược này, dự kiến chính thức tái khởi động vào đầu năm 2022 hoặc muộn hơn nếu tình hình dịch vẫn chưa được kiểm soát (Shiho Fujibuchi và các cộng sự, 2021). Những điều chỉnh cụ thể bao gồm: Để đảm bảo an toàn trong bối cảnh dịch bệnh Covid-19, ngăn chặn sự lây lan của virus, những người tham gia chương trình cần xuất trình giấy chứng nhận đã tiêm vaccine phòng Covid-19 hoặc kết quả xét nghiệm âm tính với virus Sars-CoV-2; Bên cạnh đó,

“Quy tắc ứng xử du lịch kiểu mới”¹ trong tình hình dịch bệnh cũng được đưa ra với mô hình *du lịch không chạm* (hạn chế tiếp xúc, đeo khẩu trang, giữ khoảng cách, ứng dụng công nghệ số trong việc làm thủ tục, giúp hạn chế tiếp xúc trực tiếp giữa người với người, người với máy móc)... Tuy nhiên ngay sau đó, khi biến thể Omicron bùng phát tại nhiều quốc gia trên thế giới, bắt đầu từ ngày 30/11/2021 Nhật Bản đã khôi phục lại các biện pháp kiểm soát chặt chẽ dịch bệnh, dừng nhập cảnh đối với tất cả những người nước ngoài trong vòng một tháng (<https://www.yomiuri.co.jp/politics/20211129-OYT1T50190/>).

- Ngoài ra, Nhật Bản còn có các chính sách: Thúc đẩy nền du lịch phi tập trung với sự hợp tác công tư; Xây dựng, cải tạo lại hệ thống khách sạn, nhà trọ, khu du lịch,... với sự hỗ trợ của Chính phủ; Cải thiện chất lượng ẩm thực tại các nhà trọ, khách sạn, giới thiệu thực đơn bằng nhiều ngôn ngữ khác nhau; Thúc đẩy chuyển đổi kỹ thuật số ở các cơ sở lưu trú; Đầu tư xây dựng, cải thiện môi trường du lịch đa ngôn ngữ; Đảm bảo đa dạng nguồn nhân lực tham gia vào ngành du lịch, đào tạo hướng dẫn viên chất lượng cao; Kích hoạt hệ thống phương tiện giao thông công cộng; Hỗ trợ quảng bá du lịch thông qua các trang web, hội chợ; Đa dạng hóa các điểm đến du lịch; Khuyến khích phát triển các cơ sở du lịch văn hóa; Thu hút du khách tìm kiếm dịch vụ chất lượng cao; Phát triển du lịch cộng đồng; Tổ chức hỗ trợ cho các doanh nghiệp về sáng tạo nội dung du lịch; Tổ chức các chuyến tham quan trực tuyến;... (https://www.kantei.go.jp/jp/singi/kanko_vision/kanko_kaigi_dai41/siryou3.pdf).

- Về ngân sách, Chính phủ Nhật Bản đã gia tăng ngân sách nhằm kích cầu du lịch.

¹ Xem: https://www.mlit.go.jp/kankocho/news08_000347.html, truy cập ngày 7/10/2021.

Chiến lược *Go to Travel* được đầu tư từ ngân sách khoảng 1.300 tỷ Yên, sau đó được nâng lên thành 1.679,4 tỷ Yên. Trong lần bổ sung ngân sách lần hai năm 2020, chiến lược này đã được bổ sung thêm 10,2 tỷ Yên để xây dựng các nội dung chương trình du lịch, mô hình du lịch lưu trú hấp dẫn, 5,2 tỷ Yên cho các biện pháp khẩn cấp cải thiện môi trường, 9,6 tỷ Yên cho hoạt động xúc tiến phục hồi nhu cầu của du khách quốc tế tới Nhật Bản (Souta Hasunuma, 2020: 44-45). Tuy nhiên, công tác giải ngân vẫn gặp không ít khó khăn, cụ thể là: tính đến ngày 26/8/2020, số lượng doanh nghiệp đăng ký tham gia vào chương trình kích cầu du lịch này còn rất thấp, trong tổng số 10.000 doanh nghiệp lữ hành thì chỉ có 6.010 doanh nghiệp đăng ký tham gia, trong tổng số 35.000 doanh nghiệp lưu trú cũng chỉ có 17.397 doanh nghiệp đăng ký tham gia, bao gồm cả doanh nghiệp có quy mô lớn, vừa và nhỏ (Biên bản cuộc họp Ủy ban nội các số 2, 2020).

- Chính phủ cũng tăng quỹ dự phòng cho du lịch. Các tổ chức tài chính tư nhân được cung cấp các khoản vay thực tế không lãi suất, đồng thời các khoản nợ hiện có được giãn nợ hoặc cho vay với lãi suất bằng 0, điều này góp phần chia sẻ khó khăn với các doanh nghiệp ngành du lịch (<https://www5.cao.go.jp/keizai1/keizaitaisaku/followup/followup06/followup06.html>).

Mặc dù Nhật Bản đã có hàng loạt chính sách và giải pháp nhằm kích cầu du lịch nội địa, phục hồi ngành du lịch bên cạnh việc đảm bảo an toàn mùa dịch, nhưng việc thực thi được một số nghiên cứu đánh giá là còn nhiều khó khăn. Phân tích của Souta Hasunuma (2020), Masato Kusahara và các cộng sự (2021) cho thấy, do dịch Covid-19 vẫn bùng phát nên tác dụng của việc kích cầu có thể bị hạn chế. Đặc biệt, dự toán ngân sách cho *Go to Travel* được tính toán dựa trên kết quả hoạt động du

lịch năm 2019 nên đã không còn phù hợp với tình hình hiện tại. Do đó nếu sử dụng ngân sách này cho phục hồi nhu cầu, tái thiết ngành du lịch như mục tiêu đặt ra là ít khả thi (https://www.mlit.go.jp/kankocho/page01_000635.html). Bên cạnh đó, trong bối cảnh đại dịch Covid-19, việc phục hồi ngành du lịch cần đi đôi với đảm bảo an toàn. Theo Atsuko Kobayashi (2020: 38), an toàn du lịch là điều quan trọng không chỉ đối với du khách mà còn đối với các nhà điều hành doanh nghiệp du lịch, và nó càng trở thành một yêu cầu cấp bách trong thời kỳ đại dịch Covid-19 bùng phát.

Kết luận và gợi mở đối với Việt Nam

Kinh tế thế giới đã phải hứng chịu những tác động nặng nề bởi đại dịch Covid-19 trong hơn hai năm qua, đặc biệt là ngành du lịch. Có thể thấy, những chính sách mà Nhật Bản đã và đang thực hiện trong kích cầu du lịch đã đạt được những kết quả nhất định, giúp ngành du lịch nước này dần phục hồi.

Tương tự như ở Nhật Bản, ngành du lịch của Việt Nam cũng gánh chịu không ít tổn thất nặng nề, tỷ lệ thất nghiệp tăng cao, nhiều doanh nghiệp du lịch phá sản. Từ những chính sách và giải pháp mà Nhật Bản đã thực hiện, có thể gợi mở một số bài học hữu ích cho ngành du lịch Việt Nam như:

Thứ nhất, coi trọng công tác thúc đẩy phát triển du lịch trên cơ sở các chiến lược chính sách đã có, đồng thời cần mềm dẻo, linh hoạt trong việc điều chỉnh chính sách tùy theo tình hình thực tế. Chính phủ Nhật Bản đã có những phản ứng nhanh nhạy, linh hoạt với các diễn biến phức tạp của tình hình dịch bệnh bằng một loạt các gói chính sách nhằm bảo đảm ổn định kinh tế - xã hội nói chung và thúc đẩy phục hồi du lịch trong nước nói riêng.

Thứ hai, tăng cường quảng bá du lịch và ứng dụng công nghệ số, chuyển đổi mô

hình kinh doanh trong phát triển du lịch phù hợp với điều kiện thực tế (có thể tham khảo mô hình “du lịch không chạm” của Nhật Bản).

Thứ ba, chú trọng thúc đẩy du lịch nội địa đảm bảo an toàn trong bối cảnh dịch bệnh; đồng thời tăng cường quảng bá các điểm đến của du lịch Việt Nam tới du khách quốc tế, sẵn sàng cho việc đón du khách quốc tế khi ngành du lịch mở cửa hoàn toàn trở lại □

Tài liệu tham khảo

- 小林寛子 (2020年), “コロナによって顕在化した観光の課題” in 日本交通公社 (2020年), 観光文化, 第246号, page. 35 -38 (Atsuko Kobayashi (2020), “Các vấn đề du lịch do Corona tiết lộ”, trong: Tổng công ty vận tải Nhật Bản (2020), *Du lịch văn hóa*, số 248, tr. 35 -38).
- 第 201 回国会閉会後参議院内閣委員会会議録第 2 号, 令 2.8.27 (Biên bản cuộc họp của Ủy ban nội các Hạ viện số 2 sau kết thúc hội nghị toàn quốc lần thứ 201, ngày 27/8/2020).
- (深澤 瑛介・中山 晃一・楠原 雅人 (2021年), “日本の観光の現状と今後の展望”, Vol. 88, pp. 42-43) (Eisuke Fukusawa, Koichi Nakayama, Masato Kusahara (2021), “Hiện trạng và triển vọng tương lai của du lịch Nhật Bản”, *Tài chính*, số 88, tr. 42-43).
- 五木田玲子(2020年), “新型コロナウイルス感染症流行下の日本人旅行者の動向～JTBF旅行実態調査結果より” in 日本交通公社 (2020年), 観光文化, 第246号, pp. 56- 67 (Gokita Reiko (2020), “Xu hướng của khách du lịch Nhật Bản khi có dịch nhiễm coronavirus mới - Từ kết quả của cuộc khảo sát tìm hiểu thực tế du lịch của JTBF”, trong: Tổng công ty vận tải Nhật Bản (2020), *Du lịch văn hóa*, số 248, tr. 56 -67).
- 感染拡大防止と観光需要回復のための政策プラン(“Kế hoạch chính sách phòng chống lây lan dịch bệnh và phục hồi nhu cầu du lịch”), https://www.kantei.go.jp/jp/singi/kankovision/kanko_kaigi_dai41/siryous3.pdf, truy cập ngày 12/11/2021.
- 中野文彦 (2020年), “コロナ禍における観光地の現況” (Nakano Fumihiko (2020), “Thực trạng du lịch địa phương thời kỳ Covid”), https://www.jtb.or.jp/wp-content/uploads/2020/11/03-1_present_destinations_nakano.pdf, truy cập ngày 12/11/2021.
- 小池 理人(2021), “コロナ禍における日本国内旅行の状況” (Masato Kokei (2021), “Thực trạng du lịch nội địa Nhật Bản thời kỳ virus corona”), *Economic Trend* ngày 01/3/2021, <https://www.dlri.co.jp/files/macro/152273.pdf>, truy cập ngày 20/12/2021.
- MLIT (2021a), “旅行・観光消費動向調査: 2020年年間値” (MLIT (2021a), “Điều tra khuynh hướng tiêu dùng du lịch: Niên giám năm 2020”), ngày 30/4/2021, <https://www.mlit.go.jp/common/001402656.pdf>, truy cập ngày 01/12/2021.
- MLIT (2021b), “旅行・観光消費動向調査: 2021年1-3月期 速報” (MLIT (2021b), “Điều tra về xu hướng tiêu dùng du lịch kỳ từ tháng 1 đến tháng 3/2021: Báo cáo nhanh”), ngày 19/5/2021, <https://www.mlit.go.jp/common/001404768.pdf>, truy cập ngày 01/12/2021.
- 越智良典 (2021年), 新型コロナウイルスの影響による観光の現状 (Ochi Yoshinori (2021), “Thực trạng du lịch do ảnh hưởng của viruts Corona”), trên trang web của trường Đại học Toyo, https://www.toyo.ac.jp/link-toyo/life/2021_tourism, truy cập ngày 10/12/2021.
- 岡田豊 (2020年), “コロナ禍の観光振興

- 平日国内宿泊旅行振興が重要” (Mikata Okada (2020), “Phục hồi du lịch thời kỳ Covid: Trọng tâm là phục hồi du lịch quốc nội các ngày trong tuần”), <https://www.mizuho-ir.co.jp/publication/mhri/research/pdf/insight/pl200601.pdf?ad=tp>, truy cập ngày 25/12/2021.
12. 理事長清野智 (2021), “訪日外客数 (2021年10月推計値)” (Seino Sahito (2021), “Số lượng du khách nước ngoài đến Nhật Bản (ước tính vào tháng 10/2021)”), https://www.jnto.go.jp/jpn/news/press_releases/211117_monthly.pdf, truy cập ngày 20/12/2021.
 13. Shiho Fujibuchi, Shun Kawaguchi and Soon Lee (2021), “Japan’s ‘Go To Travel’ campaign to restart Jan. 2022 or later if virus meds progress”, Bản tin trên báo *Mainichi* ngày 11/11/2021, <https://mainichi.jp/english/articles/20211111/p2a/00m/0na/004000c>, truy cập ngày 31/12/2021.
 14. 蓮沼奏太(2020年), “新型コロナウイルス感染症が観光政策に示した課題”, 立法と調査No. 428, pp. 41 -55 (Souta Hasunuma (2020), “Những vấn đề đối với chính sách du lịch mới trong thời kỳ đại dịch corona”, *Luật pháp và Điều tra*, số 428, tr. 41-55).
 15. “宿泊業の倒産、件数は前年度比66.7%増の125件 増加率が過去最高” (“Số vụ phá sản trong ngành lưu trú là 125 vụ tăng 67% so với năm trước, mức tăng cao nhất từ trước đến nay”), *PR Time* ngày 13/4/2021, <https://prtimes.jp/main/html/rd/p/000000282.000043465.html>, truy cập ngày 30/12/2021.
 16. “Thông báo Đối sách của Biện pháp biên giới mới liên quan đến dịch bệnh viêm đường hô hấp cấp do chủng mới của virus Corona (Covid-19)”, https://www.vn.emb-japan.go.jp/itpr_ja/corona19032021.html, truy cập ngày 09/12/2021.
 17. 野尻剛 (2021年), “コロナ禍に対応する観光業のビジネスモデル転換” (Tsuyoshi Nojiri (2021), “Chuyên đổi mô hình kinh doanh doanh nghiệp du lịch đối với thời kỳ dịch bệnh Corona”), <https://www.jri.co.jp/page.jsp?id=3859>, truy cập ngày 10/12/2021.
 18. “感染拡大防止と観光需要回復のための政策プラン”の決定について (Về quyết định của “kế hoạch chính sách phòng chống lây lan lây nhiễm và phục hồi nhu cầu du lịch”), https://www.mlit.go.jp/kankocho/news02_000433.html, truy cập ngày 09/12/2021.
 19. インバウンド 訪日外国人動向 (“Xu hướng người nước ngoài đến Nhật du lịch”), Cục Xúc tiến du lịch Nhật Bản, ngày 11/11/2021, <https://www.tourism.jp/tourism-database/stats/inbound/>, truy cập ngày 30/11/2021.
 20. 山田雄一 (2020年), “新型コロナウイルスによって変化する観光地と観光地マネジメント” (Yuichi Yamada (2020), “Thay đổi bởi coronavirus mới: Điểm du lịch và quản lý điểm du lịch”), *Japan Travel Bureau Foundation*, pp. 43-56, https://www.jtb.or.jp/wp-content/uploads/2020/11/2020kouza_kougiroku_kougi4.pdf, truy cập ngày 30/11/2021.
 21. <https://www.tourism.jp/tourism-database/stats/inbound/>, truy cập ngày 05/12/2021.
 22. <https://www.yomiuri.co.jp/politics/20211129-OYT1T50190/>, truy cập ngày 23/11/2021.
 23. <https://www5.cao.go.jp/keizai1/keizai taisaku/followup/followup06/followup06.html>, truy cập ngày 19/12/2021.
 24. https://www.mlit.go.jp/kankocho/page01_000635.html, truy cập ngày 22/12/2021.
 25. https://www.mlit.go.jp/kankocho/news08_000347.html, truy cập ngày 12/12/2021.